כלי נושא כתובת בערבית ממתחם בית החולים הצרפתי, יפו

ניצן עמיתי־פרייס

בבור ספיגה F23 (L321) נחשפו שברי כלי חרס המתוארכים לתקופה העבאסית, המאות הי׳–הי״א לסה״נ (דיין, לוי וסמאורה־כהן, כרך זה), ובהם שלושה שברים של פך הנושאים שרידי כתובת בערבית (טורגה, כרך זה: איור 3:17). על פי הכתב, תאריכו של הכלי בשלהי המאה הט׳ – ראשית המאה הי׳ לסה״נ. שניים משלושת שברי הפך יוצרים רצף בדגם, בעיטור ובכתובת (איור 1). על סמך הכתובת, נראה שהפך הכיל חומר רפואי כלשהו.

לשון הכתובת

[ذ]رور لصداع .. برد

על שני השברים שהתחברו ברצף כתוב: **[ד׳]רור לצדאא**

תעתיק: *[dh]urūr li-ṣudaa*

תרגום: אבקה לטיפול בכאב ראש

על השבר השלישי כתוב: **ברד [ה]?**

תעתיק: *bard* או *barad[a]* או *bard[aa]*

תרגום: קור, או מחלה במעיים, או להיות חלש ברגליים ממחלה

פירוש הכתובת

על שני השברים שהתחברו כתוב: ״אבקה במרקם יבש [לטיפול] בכאב ראש״ נראה כי החולה רכש את התרופה בבית המרקחת בצורה של אבקה, וקיבל נוזל כדי לערבב בתוכו את האבקה בעת שראשו כאב, שכן האבקה יכולה להישמר זמן רב יותר מן התרופה הנוזלית. המילה **ד׳רור** היא משורש **ד׳רר** (Lane 1863–1893), שפירושו לשים תרופה על פצע, או לשים משחה בעיניים. בספרו של אבן סינא מהשנים 980–1037 לסה״נ, ובו מידע על הרפואה בימיו ועל הרפואה היוונית הקדומה, נזכרים סוגים שונים של כאבי ראש (בן סינא 44–72).

איור 1. פך נושא כתובת בערבית (לוקוס 321, סל 3206).

על השבר השלישי כתובה המילה: **ברד, ברדה** או **ברדאא**. לא ברור מה פירוש המילה כיוון שההקשר שלה חסר. ייתכן שהיא קשורה לסימפטומים נוספים שהאבקה מטפלת בהם בתוספת הנוזל. ישנן עוד שתי אפשרויות לפירוש המילה: (1) *barad*[*ah*], כלומר מחלה שנגרמת מאוכל שלא התעכל בבטן; (2) *bardaa*, כלומר רעידות הנגרמות מחום (Lane 1863–1893:185).

ישנן כתובות אחרות, ובהן נוסח שונה בנושא מחלות. לעתים מופיעה המילה **אצאחב**, שפירושו נושאים של מחלה + שם המחלה, למשל **אצחאב אלירקאן** (נושאי מחלת הצהבת) ו**אצחאב אלאסתקסא** (נושאי מחלה שהתסמין שלה הוא הצטברות של מים בחלל הבטן; ר׳ כתב יד איסטנבול, ספריית הסולימאניה, פאתח 3538, דף 172א, שורות 1–4; Bos and Langerman 2015).[1] עד כה מוכרים שלושה שברי פכים נושאי כתובת משני אתרים שונים אך הכתובת שעליהם אינה קשורה למחלות, והדמיון הוא בעיטורים ההיקפיים בחלקם התחתון של הפכים. בחפירה ברמלה נמצא שבר פך, ועליו שם של מקום לא מזוהה (Amitai-Preiss 2005:121), ובקיסריה (Sharon 1999:294–295, Nos. 91h and 91i) נמצאו שברים של שני פכים, שעל כל אחד מהם צורת כתב שונה. הכתב על אחד השברים דומה לזה שעל הכלי מיפו; המילה הראשונה אינה שלמה; זוהו האות **נון** או **רא**, והמילה **אלמצרי**. פיענוח הכתובת הוא: המצרי, מוצר או אדם שמוצאו ממצרים. בשבר הפך האחר מקיסריה נכתב: **כיל שאמי**, שפירושה: מידת נפח של אלשאם (מאזור סוריה רבתי), אולי לתבואה (Sharon 1999:294–295, No. 91h). בפפירוס מראשית המאה הב׳ להיג׳רה מחפירות פוסטאט נמצאו מרשמים של תרופות למחלות, כמו כאבי בטן, טחורים, בעיות ברחם, בעיות בטחול, עקיצות עקרב, הכשות נחש וכאבי אזניים בילדים; התרופות מורכבות מצמחים שצמחו במצרים (Awad 2002:191–192, Fig. 1). צורת הכתיבה של שם התרופה על הכלי מיפו זהה לצורת הכתיבה בפפירוס. בכלי מיפו ובפפירוס ממצרים מופיעה מילת היחס **ל** + שם המחלה, משום שהיא עוסקת במחלה ובריפויה. סביר להניח שהחולה קיבל מהרופא מרשם לתרופה שנכתב על פפירוס. החולה נתן את הפפירוס לרוקח וקיבל את התרופה שרשם הרופא עבורו.

הפניות

בן סינא, אבו עלי אלחסין בן עלי. **הקאנון ברפואה (החוק ברפואה), 1420 להג׳רה/1999 לספירה** (ابو علي الحسين بن علي بن سينا, القانون في الطب, ١٤٢٠ هجرية/١٩٩٩ ميلادية , دار الكتب العلمية, بيروت). **בירות.**

דיין א׳, לוי י׳ וסמאורה־כהן ג׳ כרך זה. בית קברות מהתקופה הפרסית ושרידים מהתקופות הרומית המאוחרת, הביזנטית, העבאסית והצלבנית במתחם בית החולים הצרפתי, יפו.

טורגה ח׳ כרך זה. כלי החרס מהתקופות האסלאמית הקדומה, הצלבנית והממלוכית ממתחם בית החולים הצרפתי, יפו.

Amitai-Preiss N. 2005. Arabic-Inscribed Pottery from Ramla. *ʿAtiqot* 49:121–122.

Awad H.A. 2002. Medical Prescriptions. In J.L. Bacharach ed. *Fustat Finds: Beads, Coins, Medical Instruments, Textiles, and Other Artifacts from the Awad Collection.* Cairo–New York. Pp. 190–197.

Bos G. and Langermann Y.Z. 2015. *The Jawāmī (“Alexandrian Summeries”) on Galen’s on Critical Days: Editions and Translations of the Two Extant Versions with Introduction and Notes.* Leiden.

Lane E.W. 1863–1893. *Arabic-English Lexicon* I (8 vols.). London.

Sharon M. 1999. *Corpus Inscriptionum Arabicarum Palaestinae* II:B–C. Leiden.

[1] אני מודה לד״ר לי צ׳יפמן על מראה המקום ועל שיחתי עמה בנושאי רפואה.

Remains of an Arabic Inscription on a Vessel from the French Hospital Compound, Yafo (Jaffa)

Nitzan Amitai-Preiss

(Pp. 39*–40*)

Pottery sherds recovered from Cesspit F23 (L321) and dated to the Abbasid period (tenth–eleventh centuries CE; see Dayan, Levy and Samora-Cohen, this volume) included three fragments of a jug bearing traces of an Arabic inscription. Based on the script, the vessel dates to the late ninth–early tenth centuries CE. The inscription and the decoration pattern on two of the three jug fragments are continuous (Fig. 1). The reading of the inscription seems to imply that the jug had contained medicine.

The text on the two continuous fragments reads "a dry powder [for the treatment of] a headache", and the third fragment can be read as either "cold", "intestinal disease", or "weakness in the legs from sickness". The patient probably purchased the medicine from the pharmacy in powdered form and was given a liquid with which to mix the powder as a headache remedy. Other symptoms that could have been treated with this medicine are indigestion or shivers accompanying a fever.

Caption to Illustration

Fig. 1. A jug with an Arabic inscription.